

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLV

У р е ђ и в а ч к и о д б о р :

*др Таијана Бајић-Србић, др Даринка Гортан-Премк, др Ирена Грицак, др Милка
Ивић, др Павле Ивић, др Радослав Кайић, Блаже Конески, др Тине Лојар,
др Александар Младеновић, др Асим Пецо, др Мишар Пешикан, др Живојин
Ситанојчић, др Драго Ђујић*

Г л а в н и у р е д н и к :
МИЛКА ИВИЋ

Б Е О Г Р А Д
1 9 8 9

ИРЕНА ГРИЦКАТ
(Београд)

НЕКА ЗАПАЖАЊА О ЈУЖНОСЛОВЕНСКОМ ЈЕЗИЧКОМ ЗАЈЕДНИШТВУ

I

У Словенији је изишла књига под насловом: Pavel Diakon (Paulus Diakonus), *Zgodovina Langobardov* (*Historia Langobardorum*), Марибор, 1988, стр. VIII+422. Највећим делом ју је научно опремио и уредио академик Бого Графенауер. Књига може да побуди вишестрани интерес, између осталог и филолошки, па се са тог разлога овде и говори о њој. Али најпре о самом издању.

Основни садржај књиге, стр. 1—293, представља оригинални латински и преведени словеначки текст (пропраћен стручним коментарима) чувеног лангобардског историчара Павла Дијакона, савременика Карла Великог. Излагање је Павле Дијакон био довео до властите епохе. Уз приповедање о судбини Лангобарда појављују се извештаји о насељавању у новој постојбини Словена, предака Словенаца, данас најсевернијег народа међу Јужним Словенима.

Из веома значајки урађене пропратне студије Б. Графенауера, посебно из њеног првог дела — „*Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah, zgornjem Posavju in ob zgornjem Jadranu*“, стр. 321—341, подробно се сазнаје о томе како се старији талас јужнословенског пресељења ка западу ширио по горњем Помурју и северном делу горњег Подравља већ од средине VI века; при крају истог столећа други талас, потискиван од стране Авара, и моћнији у поређењу с првим, наилазио је из Паноније према горњим токовима Драве и Саве. О овом специфичном двојству сведоче, осим познатих историјских записа, такође и језички подаци. Њих је анализирао Фран Рамовш, затим су се тим питањима бавили Франце Безлај, Тине Логар и други лингвисти. Извесне црте данашњег словеначког језика, у исходу тих збивања, слажу се са западнословенским особеностима; уз

неминовне специфичности и прелазне фазе, каснија језичка еволуција уклопила се у општи јужнословенски развој западне боје. Мноштво детаљније доказне грађе лежи у подацима које пружају топонимија, патронимија, као и неке врсте номенклатура, дијалекатска разуђеност, затим и археологија и етнографија. — После поменутих главних валова колонизације било је још и даљег ширења словенског одн. словеначког живља по западној Истри и у околини Трста, све до XII века.

У поглављу названом „Kontinuiteta in vprašanje slovanskega srečanja s staroselci (Vlahi)“, стр. 342–375, расправља се о томе да ли се, уопште у Европи и специјално на датом подручју, после велике сеобе народа догодио оштрији прелом између антике и средњег века, или је преовладавало постепено претапање и повезивање.

Позивајући се на археологију, као и на податке из ономастике, тј. из сфере тзв. институционализованих имена, Б. Графенауер указује на неједнаке ступњеве коначне славизације, или — с друге стране — преживљавања романских односно романизованих, каткада предроманских елемената. Ове неједнакости стоје у зависности од географског положаја, од уже области рада и живота уопште. На једном месту (стр. 361) аутор примећује да је, по његовом мишљењу, морало бити још и више додира између Словена и староседелаца него што о томе даје доказа иначе темељно проучена словеначка хидронимија. На другом месту (стр. 373) говори о томе да су Римани једно време утицали на словенски друштвени живот пасивно, као подложници. У словеначком језику постоји чак траг о пребивању слушкиња — хришћанки у кућама нових паганских домаћина. Римани су представљали хришћанско становништво међу завојевачима паганима. Назив „Влах“ („Ллах“ и сл.) јесте име које су Словени надевали романским житељима, затеченим у новим пребивалиштима или запаженим у суседству.

Ауторово је убеђење да неко античко становништво није могло преживети свршетак антике да би доцније представљало део одређеног савременог словенског народа (ово је увод у даљу полемику против етногенетских застрањивања). Словеначки језик, каже Графенауер, пружа слику кохезије различитих састојака из словенских прадијалеката, а не наслеђе неког уједначено засниваног словенског говора.

Све о чему се говори у прва два одељка студије, с ослонцем на велику литературу, већ довољно поткрепљује ауторову идеју водилу разрађену у трећем делу — „O avtoktonističnih teorijah (etruščanski, venetski itd.) v zvezi s pojavom slovenskih prednikov v novi domovini v 6. stoletju“, стр. 376–422. Ту се Графенауер енергично обрачунава са дилетантским, како то сам зове, нагађањима о аутохтоном пореклу Словенаца.¹

¹ У књизи се не спомињу хипотезе о евентуалној још ранијој појави неких словенских „претходница“ у крајевима данашње северне Југославије. Исто тако, остаје ван излагања то да су Словени у новој постојбини затекли дијалекатски неуједначен романски живаљ: уха лингвистичка проблематика, наиме, не спада у Графенауерово научно бављење.

Обратимо пажњу на податак о створеном „домаћем“ заједништву Словена с Романима — а то је још једна више међу познатим и иначе логичним претпоставкама сличне врсте, при чему је извесно да овакве опаске вреде за све географске области романско-јужнословенских сусрета. Са староседеоцима су новонастањени морали, разумљиво, одмах да успостављају језичке контакте. Из њих су у словенским говорима поницали одређени ефекти миксоглотије. Треба напоменути да романски супстрат на овим територијама никако није могао бити инфериоран у погледу свог општег „менталног“, па тако и језичког бића: у то подручје убраја се, поред осталог, култивисаност говорне реченице, тежња ка одређеној норми при рашчлањавању логичких веза међу суседним деловима исказа, обилније служење хипотаксом.

У више ранијих радова говорили смо о траговима романских узуса при употреби проширених реченица, предлошко-падежних конструкција, израза за кретање и мировања, фразема, функционалних речи — о траговима који се запажају и у српским говорима и у говорима западнијег јужнословенског становништва, па смо у таквом контексту спомињали и словеначки језик.² Оно што је језички „институционализовано“, сада у проширеном смислу тог термина, тј. лексика уопште, истрајава, или се гаси, или се позајмљује у зависности од многих чинилаца; а овде је реч о „неинституционализованом“ колосеку говорења: о структури и комбинаторици у реченици, о начину уланчавања мисаоних јединица, и то о оном живом, аутентичном начину, који се не зауздава неком постојећом књижевнојезичком дисциплином. Овај језички сегмент такође има своје нити јављања, трајања, гашења, али све то не мора ићи укорак ни са лексичком, ни са морфолошком, ни са фонолошком историјом.

Спомињали смо раније и то да су ти исконски, не јасно препознатљиви трагови прожимања романске и јужнословенске синтаксе могли да значе још нешто више — остатак мешања са предсловенским говорним поједностима на балканском земљишту које су са своје стране већ значиле резултат дискретне грчко-романске миксоглотије. Исто тако, истицали смо да се при миксоглотским процесима већином само потенцира, или се уводи у нове развојне линије, оно што већ у некој мери постоји у сопственим говорима. (Није реч о познијим утицајима из неких балканских жаришта или из италијанског језика, који су код нас остали да живе само у облику разних дијалектизама.) — Расправљајући о синтаксичким прожимањима у неком свеобухватнијем прегледу ове проблематике, не би се, наравно, заобишле ни друкчије испровоциране појаве, нпр., германизми, којих,

² Студије из историје српскохрватског језика, Београд, 1975, 1–314; *О неким могућим правцима балканистичких истраживања*, Македонски јазик, год. XXXII–XXXIII, Скопје, 1981–1982, 151–158. Такође: *О једној особености прилога и приложких синтагми у српскохрватском језику*, Наш језик XII/3–6, 78–89; *Неколико ситуијих синтаксичких балканизма у српскохрватском језику*, Наш језик XVII/1–2, 41–51; *Језик српских путописа из XVII и с почетка XVIII века*, Зборник историје књижевности — Одељење језика и књижевности САНУ, књ. 10, 1976, 297–322.

узгред речено, и у српскохрватском има више него што се то на први поглед примећује: они су овде били уношени приликом упознавања са различитим европским обртима те врсте, посебно у војвођанском раздобљу интелектуализације изражавања.

Браћамо се на особености словеначког језика, о којима смо, што се тиче назначеног аспекта, мање говорили у претходним радовима.

Као што се на теренима српскохрватског језика идући од југа према северу и северозападу испољавање језичке балканизације умањује, тако се то исто догађа и даље, у словеначким дијалектима. Имамо у виду да је у данашњим северозападним јужнословенским крајевима мешање са старим романским елементима слабило раније. У многим синтаксичким цртама словеначког језика може се видети нетакнуто општесловенско наслеђе, или нетакнуто западнојужнословенско, или своје властито, развијано у самосталном језичком развоју: тако нешто је и типично и неизбежно у животу сваког појединачног језика, припадника веће генетски сродне заједнице. У другим случајевима претпоставља се или се сасвим одређено примећује присутност миксоглотских импулса о каквима је напред било говора, или се констатује њихов заустављени предор одн. затрти траг, при чему је ово двоје тешко разлучивати. Такву слојевитост покушаћемо овде да прикажемо на извесном броју примера, раније мало искоришћаваних за ову аргументацију. Са своје стране, та слојевитост такође веома умањује вероватноћу неког аутохтоног порекла словеначког језика, иако, у начелу, не би могла у потпуности да је поништи, с обзиром на евентуалну могућност каснијих, а временски неједнаких, језичких наноса на замишљену изоловану творевину. Међутим, ако се саберу сви докази, произилази да венетску или какву сличну теорију није више потребно побијати.

II

А. 1. Тежња ка попридевљавању различитих падежних облика уз углавни номен, што представља адјективизацију падежних односа, карактеристична је словенска црта, мало позната у класичним језицима Европе. Она је посебно изражена у старословенском, у развоју српскохрватског језика, а данас чак и појачана у словеначком. Примери су типа *источньници водьнии, бѣсовьскаа стрѣланиа, кноутово бишение* итд.; о савременој тенденцији у словеначком језику да се граде псеудопосесивне синтагме као *listov urednik, odborova seja, bičev ročnik, juhin dodatek*, говоре данашње граматике.³ Ово је један од примера аутентичне јужнословенске особености у словеначкој синтакси, чија се виталност данас чак оснажује.

³Уп.: Bajec-Kolarič-Rupel, *Slovenska slovnica*, Љубљана, 1973, 168–169; Jože Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Љубљана, 1982, 51–52. О адјективизацији аблативног и апозицијског односа: I. Grickat, *Nekoliko jezičkih analiza u vezi s Dalmatinovim prevodom psalama*, *Razprave XI Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede*, Љубљана, 1987, стр. 10–16.

2. Са старим словенским стањем слажу се данашњи начини употребе *že*, претвореног у словеначком у афикс *r(e)*. Тај афикс служи као средство за диференцирање релативне употребе од упитне код заменица и прилога са заменичким коренима: *kakor*, *kakršén*, *dokler* и др. На *ki* < *kъи* (који) не додаје се *r*, пошто та заменица, претворена у *relativum generale* нема више другу службу осим релативске. Оно се не додаје ни на заменицу *kateri* (ова лексема је као књижевна сачувана још само у источнословенским језицима). Актуелност оваквог *r* потврђује се релативском употребом *kar* у поредбеним и временским реченицама типа *kosci so hiteli kar se je dalo, ni še deset minut kar je šel od tod mimo*,⁴ као и узрочним *ker*, које је, према Фр. Безлају, постало од *къде+же*.⁵ Истрајавање оваквог релативног *že* (> *ž*) типично је и за чешки језик, и уопште за западнословенски ареал.

Али се у словеначком задржао још један архаизам у вези с овом речцом, на који наилазимо у раним фазама српскословенског и затим српскохрватског изражавања. Ту се чувала употреба *же* одн. ново *r(e)* у положајима који нису садржали релативно значење. У српскословенском је то постојало као наслеђе старословенског, нпр. негативно *никътоже*, демонстративно *онакѣире*, *такоже*, *такоре* (прерасло у савремено *такође(p)*).⁶ Словеначки има *nikakor* (према Sl.: одрицање било ког начина, наглашавање негације, убеђење у неутемељеност), или *nikar* (Sl.: појачава забрану). Упоредимо то са познатом чињеницом да је за старословенско *же* такође била типична и служба истицања, уз мноштво даљих семантичких нијанса. На пример: *и ни њедина же отъ нею не падеть на земли без отъца же вашего*, Остром. јев., за које се даје дефиниција да овде *же* само наглашава реч испред себе, дакле без адверзативног момента.⁷

Карактеристично је за словеначки и деклинирање заменица: *nikdo* или *nihče* — *nikogar*, *nikomur*, *nikomer*; *nič* — *ničesar*, *ničetur*, *ničeter* (али: *kar* — *česar*), што подсећа на сличне, дифузне појаве у старословенској граматици.

Уз поређење релативних *доньдеже* и словеначког *dokler* може се додати још једно посебно запажање. За старословенски је било типично да се у смислу „док не дође“ и сл. употребљава ненегирани глагол: *доньдеже приидеть*, што се сматра грецизмом. Данашња је општесловенска граматичка црта да се у овом положају говоре негирани глаголи, па тако и

⁴Овде и даље примери се дају према: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, изд. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1970. и даље. Скраћује се: Sl.

⁵France Bezlaž, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Љубљана, 1982, s.v.

⁶Ђуро Даничић, Рјечник из књижевних старина српских I, Београд, 1863, s.v. *же* и *ре*.

⁷*Slovník jazyka staroslověnského*, Праг, 1965, св. II, s.v. *же* II партикула, 4, „extollit vocem antecedentem“.

у савременом словеначком и српскохрватском.¹ Међутим, словеначки и данас познаје могућност да се глагол употреби без негације, а то се у Sl., s.v. *dokler*, бележи као архаична црта: *bolj dan na dan brli življenja sveča, dokler ji reje zmanjka, in ugasne* (= док не нестане).

3. Словеначки језик је сачувао стару словенску речцу *koli* са њеним исто тако старим значењем уопштене допусности: *kjer koli* = ма где. Он познаје такође и растављене обрте, који, према Sl., имају боју застарелости: *kar sem koli rekel*; овакве конструкције су честе у старословенском одн. црквенословенском, нпр.: *где сами коли видѣше*.²

4. У поређењу са српскохрватским синтаксичким приликама, друкчије развојне токове имали су словеначки везници *a*, *pa*, *ali*. Тако, нпр., код везника *a* адверзативна служба, обична у сх. језику, опада у корист ове службе код *pa* (постпозитивни положај таквог *pa* уз наглашени антецедент подсећа на старо *же* у сличној служби): *jaz delam, ti pa lenariš*. Рестриктивно *a* (= и то), словен. *bral je, a samo kriminalke*, није присно српскохрватском говорнику. Поређење везничких функција словен. *pa* и сх. *na* показује да се они разликују у многим значењским и прагматско језичким појединостима. Супротно *pa*, сасвим курентно у словеначком, страно је српскохрватском књижевном језику (постоји разговорно: „многи то већ знају, овај па ништа не зна“), док је тај исти везник као саставни, обичан у српскохрватском (са појачајним или последичним семантичким присенком), у словеначком везан за неке посебне стилске слојеве, а при томе почиње да се осећа као застарео. Приликом превођења словеначких реченица са *pa*, у српскохрватском се углавном мора употребљавати *али*, *a*, *те*. Употреба *ali* упитног и дисјунктивног, која је типична за словеначки, сродна је источнословенским значењским границама те речи; међутим, *ali* у значењу сх. супротног *али* осећа се, према Sl., као говорно средство које излази из обичаја.¹⁰ Сличних примера има још доста.

5. Што су год детаљније конкретизације односа између делова синтаксичких целина, то су чешћи делимични или потпуни разлази међу језицима, макар ти језици и били приметно сродни. Ово долази отуда што су изрази за овакве конкретизације у дијалектима, на разговорним нивоима, углавном новијег порекла. Српскохрватски језик уводи и специјализује своја помоћна синтаксичка средства: *домаћа*, *исконски словенска*, као што су *иначе*, *додуше*, *уосталом*, *него* и др., ређе позајмљена: *барем*, *чак*. На словеначкој страни јављају се *sicer*, *ampak*, *vsaj*, *celo*, *mar*, *toda*, *vendar*, *saj*; граде се током времена *bržkone*, *resda*, *červno*, *torej*; стапају се реликти двеју прасловенских партикула у једно вишезначно *le*. Нешто од свега тога постоји и јужније од словеначких

¹ О овоме в.: Jaroslav Bauer, *Staroslověnské spojky typu doňbdeže, doňeliže*, Syntactica slavica, Брно, 1972, 421–427.

² Franz von Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Беч, 1862–1865, s.v.

¹⁰ О употреби словеначких везника опширно: Ј. Топоришић, о.с. (бел. 3), стр. 138–140, исто тако стр. 199. и даље.

међа, нпр. кајкавско *vindar*. Нешто је калк према несловенском: *čeravno* = нем. *obgleich*.

Б. 6. Тешко је сваки пут одлучивати о томе у којим се појединостима крију наговештаји мешања са романским елементима, или већ и опште-балканским, пошто неке појаве, које би на то указивале, могу настајати независно, у резултату њихове очигледне семантичке умесности. Узмимо један пример, граматички, са реперкусијом у семантици. Словеначки језик није прихватио балканскословенско грађење футура са глаголом волунтативног значења (хтети). Па ипак — можда као потврда за контакт са „јужнијим“ облицима тог проседеа, а можда и не — постоји могућност да се каже: *prestregel sem ga, ko se je hotel zrušiti s konja* (Sl., s.v. *hoteti*, са дефиницијом: „izgaja nastopan je dejanja“). Ово би се и српскохрватски казало: *задржао сам га кад је хтео да падне с коња*; у руском језику, на пример, глаголу *хотеть* не може да се прида овакво подзначење.

7. На позитивној грађи (лексикографској, преводилачкој) једва би се могла истраживати следећа језичка особеност, одн. њени извори. Није искључено да је услед некадашње интерференције са романским супстратом, у коме су се постепено формирали граматички чланови (или се бар наговештавало њихово формирање), у српскохрватске узусе изражавања ушла оваква нефункционална употреба показне заменице (нека врста „одређеног члана“) испред именице, нпр.: *деде, одмакни ту шерпу* (шерпа је само једна, диференцирање није потребно). Чини се да је и словеначком осећању блиско: *odmakni tole kozico*, док би се у потпуно истој ситуацији, значењској и стилској, руски казало: *отодвинь кастрюлю, без „эту“*. Нешто друкчије изгледају говорне навике у вези с положајем који би одговарао „неодређеном члану“. Српскохрватски: *на далеком брду видела се нека црква*; словеначки *epa cerkev*, или само *cerkev*; у руском би у свему идентична реченица гласила: *на далёкой горе виднелась церковь*, пошто би се „какая-то церковь“ приближило значењу сх. „некаква црква“, словен. „некакšna cerkev“. Уопште се не искључује да би словеначки говорник у горњој реченици сонтано употребио синтагму „нека cerkev“. Али у семантичком пољу словеначког „неки“ постоје и друкчији значењски детаљи; такво стање би свакако утицало на изглед већег „случајног узорка“ свих ових кореспонденција. Sl. даје примере: *bil sem pri nekem znapsi na kosilu* — познаник у датом контексту није неодређено лице, па би се то српскохрватски рекло „био сам код једног познаника“, даље: *to lahko usodno vpliva na razvoj nekega naroda* — приближан превод: „то може одсудно да утиче на народни развој, на развој било ког народа“. Значења сх. неодређених *један, неки* и словен. *ep, neki* преплићу се и разилазе у веома тананим нијансама.

8. Широки синкретизам значења код неких заменичких и прилошких речи у српскохрватском језику — код *што, који, ко, када, где, нешто* и др. — тумачили смо као заматак специфичног аналитизма. Јављање таквог аналитизма могућно је свуда, али се показује да је оно појачано на терито-

ријама где се језици мешају.¹¹ Старословенске одн. црквенословенске речи *иже*, *что*, *иже* стајале су у текстовима врло често као *relativum generale* у односним реченицама, међутим, налазимо их и у другим службама: у условним и временским протазама, у исказаности, у значењу „што се тиче...“ итд. — а слично се констатује и поводом употребе латинског *quod*. Проблематика релативног и уопште хипотаксичког повезивања током језичког развоја веома је сложена; овде ћемо указати само на две чињенице. Прво — у Брижинским споменицима постоји *јеже*, поред осталог и са знацима генерализације и значењске расточености, нпр.: *ostanēm sih mrzkih děl, eže sōt dělā sotonina: eže trēbō tvorim, bratra oklevetam, eže tatva, eže razboj ... možete potomu, sinci, vidēti i sami razumēti, eže bēše prvē človēci v lica taciје ...*¹² — што је и било сасвим у духу старословенске синтаксе. Друго — у савременом словеначком и српскохрватском слажу се употребе *ki* и *што* као *relativum generale* у односним реченицама, као што се слаже и сам факат полифункционалности словен. *ki*, *ko*, *če*, *kar* (везничког) са неким аналошким чињеницама у сх. језику о којима се говори на поменутиим местима у *Студијама*.

У вези са *што*, по коме се зове један од три српскохрватска дијалекта (а сва три су добила називе према упитном значењу одговарајућих заменица), напоменуће се да у писаној грађи постоје примери за доста давнашњу употребу *ča* у релативном значењу,¹³ а познато је и *kaj* релативно.¹⁴ Из извора који припада XVI веку сазнаје се и за словеначко релативно *kaj*,¹⁵ којег данас нема у том језику. У време уопштавања разних служби у *kaj*, није се, очигледно, могао више распростирати такав синкретизам значења какав имамо код *што*, тим пре што су се у међувремену друга синтаксичка средства, *ki* и *ko*, свакако већ усмеравала према функцијама које данас познајемо.

В. 9. Неки од ефеката веома ране романско—словенске миксоглотије, несумњиво испољени у словеначком, сасвим су се и учврстили у њему, док су каснији наноси овде испадали површнији, мање евидентни.

Као најрепрезентативнији синтаксички случај распрострањености једне црте у западном јужнословенском ареалу, и само у њему, а која дугује своје порекло дубоким, још предсловенским и затим миксоглотским

¹¹ *Студије*. . . (бел. 2), на више места, нарочито стр. 271–306. Мноштво грађе било је узето из: Tomislav Maretić, *Veznici u slovenskijem jezicima*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 91.

¹² Изд. Fran Ramovš in Milko Kos, *Brižinski spomeniki*, Љубљана, 1937, примери у транскрипцији на стр. 21.

¹³ О *či* посебно говори Арне Галис, *The Syntax of Relative Clauses in Serbo-Croatian*, Осло, 1956, 83–84.

¹⁴ *Rječnik JAZU*, s.v. *kaj*, које се, према изворима, јавља од XV века, наводи неке старе примере са разливеним значењима те речи, поред осталих и у употреби „за то, kaj ...“ = „зато што“.

¹⁵ Фр. Безлај, o.c. (бел. 5), s.v.

збивањима на Балкану — истичемо екстензију везника да.¹⁶ Словеначко изрично да налази се већ у Брижинским споменицима, нпр.: *vuegiu da mi ie, na zem suete beusi, iti se na on zuet*, и још два примера.¹⁷ Управо на основу тог податка, а затим према подацима из историје српскохрватске писмености (следећи по старини су хрватски примери), мора се закључити да је ирадијационо средиште изричног да лежало на северозападу јужнословенске територије, тј. у Словенији, па се зрачење одговарајућег утицаја проширило према југу, где се „терен“ за то и иначе постепено припремао.¹⁸ Међутим, словеначки језик, показавши иновативност у овом продору да из првобитних исказа (само са потенцијалним, интенционалним значењима) у област реализованог и декларативног, зауставио је ту прогресију, и није заменио инфинитиве одн. супине конструкцијама „да + презент“. Словеначки се каже *moram začeti delati, grem poiskat* и сл.; северозападни делови српскохрватског подручја задржавају у томе средњи положај, док идући према југоистоку инфинитив све више бледи. Једна од напоредних одлика споменуте заустављености у словеначком, одн. задржана предилекција за изразе из сфере интенционалног, јесте и то што се у овом језику, нпр., каже: *nima navade, da bi se pritoževal*, а српскохрватски би се рекло: *нема обичај да се жали*.

10. Ширење предлога од такође је једна од маркантних црта јужнословенске синтаксе, на југу највероватније подстакнуто утицајем грчког *ἀπό*, у неким положајима у вези са романским *de*, а према северу као даље трајање тог општег стања. Бележимо укратко податке из Sl.: словеначки се говори *kdo od vas, najlepša od deklet, desna krajša od leve, drugačen od vrsnikov, opikan od čebel, umirati od lakote, od strahu je omedlela*; затим: *od kdaj, od prej, od takrat*. Све је ово сасвим обично у српскохрватском, као што је курентно и *откад, отпре, или од јуче*, које се повезује са импулсима из грчког, типа *ἀπό χθές*. У словеначком је ретко, али ипак постоји, *očistiti njivo od kamna* (боље је: *kamna*), *oproščen je od davkov* (боље је: *davkov*). Сматра се застарелим *čaša od čistega zlata*, пошто је данас књижевно *iz zlata*. У општесловенском језичком свету ни издалека нису у толикој мери резервисана за предлог од сва ова значењска места.

11. Познат је још један изразити балканизам који се развио у јужнијим крајевима јужнословенске језичке територије: он се испољава као мешање

¹⁶За српскохрватски је то добро познато. Ј. Топоришич, о.с. (бел. 3), стр. 204: у словеначком везник да може стајати у свим зависним реченицама осим у месним.

¹⁷Brižinski spomeniki (бел. 12), стр. 18. У Студијама ... (бел. 2) говорили смо о томе на стр. 145. и 159, истакавши заслугу Ј. Седлачека што је први указао на такво да у овом тексту.

¹⁸Занимљива су танана значењска и чак стилска колебања при употреби изричног да и неког другог везника (из семантичке сфере што или ако) у истом реченичном положају. У савременом српскохрватском: И. Грицкат, *О једном случају мешања свеза да и што*, Наш језик н.с. III/5–6, 196–207; у словеначком: Ј. Топоришич, о.с. (бел. 3), 208–210; у бугарском: З. Геннадиева-Мутафчиева, *За една от допълнителните функции на съюзите да и че в съвременния български език*, Известия на Института за български език VIII, 483–492.

ознака за кретање и за мировање, тј. као синкретизам израза динамичког и статичког садржаја. Што се тиче те појаве у морфологији падежа, она није захватила ни књижевни српскохрватски, ни словеначки језик. Имамо у виду друге облике тог мешања. Српскохрватски се говори и *где идеш* и *где си*, *ту ће стићи* — *ту ће седети*, *иде горе* — *седи горе*, *иди унутра* — *остани унутра*, *иди напред* — *остани напред*; па даље: *он се креће према мени* — *он седи према мени*, *трчи до куће* — *седи до куће*, *баца прут преко плота* — *дрво расте преко плота*; а и ово: *пред почетком представе* — *пред почетак представе* (обоје статично), итд.¹⁹ Постоје докази о зачецима такве врсте синкретизма још у прасловенском, али је сигурно да је у коегзистенцији са романским дијалектима ово било појачавано, те су се у српскохрватском многи случајеви одн. типови изражавања такве врсте отискивали из доњих, нерегулисаних говорних навика све до књижевнојезичке површине. У овој области такође видимо учешће, истина скромно, словеначког језика. С једне стране, јасно се разликују *камо* — *кје*, *тја* — *там*, *напреј* → *спреда*, *назај* — *озад*, *навзгор* — *згор* и др.; *теће до хиће* — *седи полег хиће*; не говори се (временски статично) *pred začetek predstave*, него *pred začetkom predstave*. Али, с друге стране, поред семантички разједначеног *noter* — *notri*, налазимо у Sl. *notri* у значењу правца кретања, застарело: *naj gre notri*. Топоришич указује на случајеве замене *kod* и *kje*, *koder* и *kjer*.²⁰

12. Као пример удаљеније везе са једним иначе мање значајним балканистичким импулсом навешће се и ово. У семантичком опсегу словенског везника *и* постоји појачано значење: *и он је дошао*, или, у оквиру поредбености, такође појачајно: *ово, као и све друго*, и сл. Такву употребу налазимо у старословенском: *и здешнаго и тамошнаго; какоже и*.²¹ То се везује са грчким *οὐ καὶ* ... = „као и“, при чему постоји и у руском језику, нешто ређе у поређењу са потпуно курентним српскохрватским појачајним *и*. Словеначко *in*, еквивалент сх. *и* саставног, не може послужити за такво подзначење. Међутим, Sl. указује на везник *i*, понекад такође у употреби као саставни, који има и појачајну семантику: *smrt tu prihrani i žalost i poniženje*. Саставна служба је обележена као застарела, а појачајна као „старинска“.²²

13. На крају нека буде наведена једна појава која спада у шири лексичко-синтаксички домен.

Поступак са глаголима на *-irati* у словеначком (разни словенски језици уобичавају њихове основе на различите начине) не може се, разумљиво, непосредно повезивати са неким миксоглотским или балканским трен-

¹⁹ Опширније: *О једној особности прилога* ... (бел. 2).

²⁰ О.с. (бел. 3), 223.

²¹ Фр. Миклошић, о.с. (бел. 9), s.v. *и*.

²² Везник *i* као дијалекатски спомиње Ј. Топоришич, о.с. (бел. 3) стр. 207, у белешци под текстом 26 (у брежичком Посављу „*i kot poudarjalni členek*“).

довима архаичног порекла, јер је овде реч о лексици из савременије, општевропске цивилизације. Познато је да су ови глаголи у јужнословенским језицима много изразитије двовидски него другде у словенском свету, тј. да ређе изискују префиксацију приликом грађења свршених парњака према несвршеним (који се осећају као примарни). То се тумачи као један од облика предиспонираности за аналитизам — а тек о тој предиспонираности може да се говори као о последици прадавне словенско-романске миксоглотије.²³ У овој области словеначки језик углавном се слаже са јужнословенским стањем, али не у пуној мери. Да ли у резултату чињенице да он није био у истом степену захваћен симптомима аналитизма и синкретизма (који се узајамно прате), да ли под новијим утицајима из других словенских језика — извесно је да словеначки, и поред мноштва двовидских глагола на *-irati*, има овде своју специфику. Он показује нешто јачу склоност да у свршеном виду ствара префиксиране глаголе, нпр., са *iz-*, као што су *izkonkurirati*, *izoperirati*, *izdestilirati*, или — сасвим туђе српскохрватском — са *s-* типа *sfrizirati*, *spolirati*, *sproletarizirati*, *splanirati*, *strenirati* итд.²⁴

Наведене језичке особености, које су, јасно, одабране надокхват, немају све подједнаку тежину доказаности за ону тезу која овде треба да буде подупрта, за тезу о томе да су неке етногенетске претпоставке у појединим словеначким радовима неосноване. Дати примери само су невелики прилог дијалектолошким и другим подацима о слојевитости језичких појава у словеначком, који су већ били навођени у науци, а који су од значаја за ову аргументацију. Није искључено да разматрања такве врсте могу да се примене и у неким друкчијим, али начелно сличним контекстима.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Irena Grickat

EINIGE BEMERKUNGEN ZUR FRAGE DER SÜDSLAVISCHEN SPRACHGEMEINSCHAFT

Das Buch, erschienen im Jahre 1988 in Maribor — *Pavel Diakon (Paulus Diakonus), Zgodovina Langobardov (Historia Langobardorum)* — behandelt u. a. die Ansiedlung der Slaven, der Vorfahren der heutigen Slowenen, in ihrer neuen Heimat. Die umfangreiche Begleitstudie darüber des Akademikers Bogo Grafenauer ist in somancher Hinsicht überaus aufschlussreich und instruktiv.

Das Buch gab Anregung zur weiteren Aufklärung der Tatsache, dass der slowenischen Sprache die Kohesionsmöglichkeiten gewisser mundartlichen

²³ И. Грицкат, *О неким видским особеностима српскохрватског глагола*, Јужнословенски филолог XXII, 65–130; *Студије...* (бел. 2), 264–266.

²⁴ О. С. Плотнокова, *Девуидовые глаголы иностранного происхождения в словенском литературном языке*, Вестник Московского университета 1, 1971, 28–36.

Elemente aus den verschiedenartigen Teilen des slavischen Areals (auch vor der grossen Wanderung) eigen waren. Die Schichtenartigkeit bestimmter syntaktischen Züge im Slowenischen wurde in diesem Artikel dargestellt als Ergebnis ungleicher Folgen der mixoglottischen Prozesse, die gelegentlich der Kontakte mit der einheimischen romanischen Bevölkerung zur Verwirklichung gelangten. Diese Prozesse traten hier in geringerem Masse zu Tage, als dies in der serbokroatischen Sprache der Fall war.